

Κοινωνικότητα των βρεφών προς άγνωστο ενήλικα

Λ. Αναγνωστάκη

Σκοπός της μελέτης είναι να εξετασθεί η κοινωνικότητα βρεφών προς άγνωστα άτομα σε σχέση με την ποιότητα δεσμού με τη μητέρα τους, την ιδιοσυγκρασία, το φύλο τους και το επίπεδο νοητικής τους λειτουργίας. Εξετάσθηκαν οι αντιδράσεις 83 βρεφών ηλικίας 12-13 μηνών προς έναν άγνωστο ενήλικα κατά τη διάρκεια της πειραματικής διαδικασίας του ξένου της Ainsworth (1978). Βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά των βρεφών προς τον ξένο κατά τη διάρκεια των επεισοδίων της πειραματικής διαδικασίας. Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στο φύλο των βρεφών, τη νοητική τους ανάπτυξη, την ιδιοσυγκρασία και τη συμπεριφορά τους προς τον ξένο. Εντούτοις, βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις αντιδράσεις αντίστασης και αποφυγής του ξένου, ανάλογα με την ποιότητα δεσμού των βρεφών με τη μητέρα τους. Συζητείται ο τρόπος με τον οποίο η ποιότητα του δεσμού βρέφους-μητέρας επηρεάζει τη σχέση του βρέφους με άλλα άτομα κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής τους.

Εισαγωγή

Η κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών είναι ένα θέμα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ψυχολόγους. Τα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών δείχνουν ότι στο τέλος του πρώτου έτους ζωής τα παιδιά έχουν κάνει τα πιο σημαντικά βήματα στη διαδικασία κοινωνικοποίησής τους. Έχουν διαμορφώσει την πρώτη τους σχέση με τη μητέρα, έχουν μάθει να διακρίνουν τα οικεία από τα ξένα πρόσωπα, έχουν ανακαλύψει ότι οι άλλοι άνθρωποι τους «μοιάζουν» αλλά παράλληλα είναι διαφορετικοί (Bretherton, McNew & Beeghly-Smith, 1981) και προσπαθούν με τρόπο ενεργό να επικοινωνήσουν μαζί τους.

Είναι ενδιαφέρον, όμως, ότι παρά τις εκτεταμένες έρευνες που έχουν γίνει σε πολλούς τομείς της κοινωνικής συμπεριφοράς των βρεφών, υπάρχουν ορισμένοι τομείς που έχουν ερευνηθεί ελάχιστα. Πολύ λίγα γνωρίζουμε, για παράδειγμα, για την αιτία των ατομικών διαφορών στις αντιδράσεις των βρεφών προς άγνωστους ενήλικες (Plomin & Rowe, 1979).

Παραδοσιακά, η έρευνα σ' αυτόν τον τομέα εστιαζόταν στο «φόβο των ξένων». Όμως, οι έρευνες των δύο τελευταίων δεκαετιών δείχνουν ότι τα βρέφη εκδηλώνουν τόσο φοβικές όσο και φιλικές αντιδράσεις προς άγνωστους ενήλικες. Με άλλα λόγια, η αντίδραση προς έναν άγνωστο ενήλικα δεν θεωρείται πλέον αποτέλεσμα μιας μο-

νόδρομης φοβικής αντίδρασης αλλά αποτελεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε δύο ξεχωριστά και ανταγωνιστικά συστήματα συναισθημάτων και συμπεριφορών: αποδοχής από τη μία πλευρά και φόβου από την άλλη (Ricard & Decarie, 1993). Γιατί, επομένως, ορισμένα βρέφη αντιδρούν με φόβο, ενώ άλλα είναι φιλικά προς τους άγνωστους ενήλικες; Ποιοι παράγοντες ευθύνονται γι' αυτές τις ατομικές διαφορές;

Η υπόθεση ότι οι προηγούμενες εμπειρίες των βρεφών με άλλα πρόσωπα (όπως ο αριθμός των αδελφών τους ή ο αριθμός των προσώπων που τα φροντίζουν) επηρεάζει τη συμπεριφορά τους προς τους ξένους δεν επαληθεύτηκε ερευνητικά (Stevenson & Leavitt, 1980). Για την ακρίβεια, αυτό που παρατηρήθηκε είναι ότι τα βρέφη που λάμβαναν φροντίδα από πολλά άτομα αντιδρούσαν περισσότερο αρνητικά προς τους ξένους απ' ότι άλλα βρέφη (Maccoby & Feldman, 1972; Clarke-Stewart, Umeh, Snow & Pederson, 1980).

Η περαιτέρω έρευνα έχει προχωρήσει προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις: η πρώτη μελετά την κοινωνικότητα των βρεφών σε σχέση με την ποιότητα δεσμού μητέρας-βρέφους, ενώ η δεύτερη μελετά την κοινωνικότητα των βρεφών σε σχέση με την ιδιοσυγκρασία τους. Αυτή, φυσικά, δεν είναι μια νέα «διαμάχη». Πρόκειται μάλλον για μια νέα εκδοχή της παλιάς διαμάχης «κληρονομικότητα ή περιβάλλον» που ανέκαθεν απασχολούσε τους ψυχολόγους. Αρκετοί θεωρητικοί, και ο Freud ανάμεσά τους, ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό, προσπαθώντας να απαντήσουν στο ερώτημα αν η ιδιοσυγκρασία, το περιβάλλον ή ο συνδυασμός των δύο παίζουν τον πρωταρχικό ρόλο στη δομή της προσωπικότητας.

Το 1969, ο Bowlby, επηρεασμένος από

τη θεωρία των αντικειμενότροπων σχέσεων, τη θεωρία της εξέλιξης και τις εθολογικές μελέτες, διαμόρφωσε τη θεωρία του «δεσμού μητέρας-βρέφους» (attachment theory). Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία, οι νέοι οργανισμοί έχουν την έντονη προδιάθεση να οργανώνουν συμπεριφορές που εξασφαλίζουν την εγγύτητα προς ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, συνήθως τη μητέρα. Αυτή η «προσκόλληση» δεν έχει ως κίνητρο την αναζήτηση τροφής ούτε σχετίζεται με τη σεξουαλικότητα πρόκειται για ένα ανεξάρτητο σύστημα που εξασφαλίζει την επιβίωση του οργανισμού.

Η «προσκόλληση» του παιδιού προς τη μητέρα επηρεάζεται απόλυτα από τη στάση της μητέρας προς το παιδί. Η συμπεριφορά του παιδιού και της μητέρας επηρεάζουν και προσαρμόζονται η μία στην άλλη (Ainsworth, 1978). Ακολουθώντας αυτό το σκεπτικό, η Ainsworth και οι συνεργάτες της (1978) διαμόρφωσαν τη γνωστή πειραματική διαδικασία του ξένου, όπου συνήθως αξιολογούνται βρέφη ηλικίας ενός έτους. Ο δεσμός των βρεφών με τη μητέρα τους χαρακτηρίζεται «ασφαλής», «ανασφαλής-αποφευκτικός» ή «ανασφαλής-ανθιστάμενος», ανάλογα με τη συμπεριφορά των βρεφών προς τη μητέρα τους κατά την επανασύνδεσή τους μετά από τρίλεπτο αποχωρισμό. Σ' αυτή την κλασική ταξινόμηση της ποιότητας του δεσμού, οι Main και Solomon (1990) πρόσθεσαν ακόμα μία κατηγορία, αυτή του «αποδιοργανωμένου» δεσμού, που αφορά σε παιδιά που δεν ταιριάζουν σε καμία από τις προηγούμενες κατηγορίες λόγω των ιδιότυπων αντιδράσεών τους κατά την πειραματική διαδικασία.

Η ποιότητα δεσμού μητέρας-βρέφους φαίνεται να έχει υψηλή προβλεπτική εγκυ-

ρότητα για τη μετέπειτα ανάπτυξη του παιδιού σε διάφορους τομείς, όπως είναι η γνωστική ανάπτυξη (Bretherton, 1985), η ανάπτυξη του εγώ (Matas, Arend & Sroufe, 1978) ή οι σχέσεις του παιδιού με τους ομηλικούς (Sroufe, 1990). Σύμφωνα με τη θεωρία, αυτή η υψηλή προβλεπτική εγκυρότητα οφείλεται στη δημιουργία, ήδη από τον πρώτο χρόνο ζωής του παιδιού, ενός «εσωτερικού μοντέλου της σχέσης με τη μητέρα» που επηρεάζει την όλη δομή της προσωπικότητας και κατευθύνει ως ένα βαθμό τις σχέσεις του ατόμου με τους άλλους (Bowlby, 1969; Main, Caplan & Cassidy, 1985).

Συνεπώς, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ποιότητα του δεσμού με τη μητέρα επηρεάζει την κοινωνικότητα των βρεφών, και ειδικότερα την κοινωνικότητά τους προς άγνωστους ενήλικες. Όσο εύλογη κι αν ακούγεται αυτή η υπόθεση, ελάχιστες έρευνες έχουν γίνει σχετικά.

H Rosenthal (1967) μελέτησε τις συμπεριφορές εξάρτησης των παιδιών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα παιδιά που είναι εξαρτημένα από τη μητέρα τους παρουσιάζουν περισσότερες συμπεριφορές εξάρτησης προς τους ξένους απ' ότι παιδιά λιγότερο εξαρτημένα από τη μητέρα τους. Όμως αυτό ίσχυε ως ένα επίπεδο. Μετά από αυτό το επίπεδο, όσο περισσότερο εξαρτημένο είναι το παιδί από τη μητέρα του, τόσο λιγότερες συμπεριφορές εξάρτησης παρουσιάζει προς τους ξένους.

H Main (1973) διερεύνησε τη σχέση μεταξύ της ασφάλειας του δεσμού και της αλληλεπίδρασης με έναν άγνωστο ενήλικα, έξω από την πειραματική διαδικασία του ξένου. Αναφέρει ότι τα παιδιά με ασφαλή δεσμό, σε ηλικία 21 μηνών, παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάθεση για παιχνίδι και συ-

νεργασία με έναν άγνωστο ενήλικα απ' ότι παιδιά με ανασφαλή δεσμό.

H Clarke-Stewart και οι συνεργάτες της (1980) βρήκαν ότι η κοινωνικότητα του παιδιού τόσο προς τη μητέρα όσο και προς τους ξένους συνδέεται με τη συχνή θετική αλληλεπίδραση του παιδιού με μια «καλή» μητέρα που είναι ευαίσθητη, έχει κατανόηση, προσφέρει ερεθίσματα στο παιδί της, απευθύνεται σ' αυτό με ερωτήσεις περισσότερο παρά με εντολές και τέλος μιλάει στο παιδί για τον εαυτό του και για τους άλλους ανθρώπους γύρω του. Αυτός ο τρόπος επικοινωνίας της μητέρας φαίνεται να ευαισθητοποιεί το παιδί στις διαπροσωπικές σχέσεις. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με την έρευνα, η αρνητική και τιμωρητική συμπεριφορά της μητέρας συνδέεται σταθερά με την αρνητική στάση του παιδιού προς τη μητέρα και προς τους ξένους.

Παράλληλα, αρκετοί ερευνητές μελετούν μια εναλλακτική υπόθεση: ότι η κοινωνικότητα, και κυρίως η κοινωνικότητα προς τους ξένους, είναι στοιχείο της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου και συνεπώς πρόκειται για μια ιδιότητα κατά βάση κληρονομική (Allport, 1937).

Οι Buss και Plomin (1984) υποστηρίζουν ότι η κοινωνικότητα είναι ένα από τα τέσσερα βασικά στοιχεία που καθορίζουν την ιδιοσυγκρασία του παιδιού, μαζί με τη συναισθηματικότητα, το επίπεδο δραστηριότητας και την παρορμητικότητα. Στηρίζουν την άποψή τους στις έρευνες που έχουν γίνει με δίδυμα και στη σταθερότητα που υπάρχει στην κοινωνικότητα των ατόμων καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης και της ενήλικης ζωής. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, ήδη κατά το πρώτο έτος ζωής υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο πώς επιλέγει ένα παιδί να ανακουφιστεί. Μερι-

κά βρέφη επιθυμούν να τα έχει κάποιος αγκαλιά όταν είναι αναστατωμένα, ενώ άλλα όχι. «Αυτές είναι οι πρώτες ενδείξεις της κληρονομικής ιδιότητας της κοινωνικότητας» και συνδέονται με τη γενικότερη στάση των παιδιών προς τους άλλους ανθρώπους. Τα παιδιά που προτιμούν την αγκαλιά περιγράφονται ως ζεστά, «εύκολα» παιδιά που επιθυμούν τη / παρουσία άλλων ανθρώπων και επιδιώκουν την επαφή μαζί τους. Αντίθετα, τα παιδιά που δεν αρέσκονται σε αγκαλιές περιγράφονται ως κρύα παιδιά, «δύσκολα», με υψηλότερο επίπεδο δραστηριότητας και λιγότερο κοινωνικά.

Αρκετοί άλλοι συγγραφείς θεωρούν την ιδιοσυγκρασία βασικό παράγοντα που επηρεάζει την αντίδραση των παιδιών απέναντι σε άγνωστους ενήλικες. Μάλιστα, οι Plomin και Rowe (1979) υποστηρίζουν ότι οι γενετικές επιρροές είναι πιο σημαντικές όσον αφορά στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας προς τους ξένους παρά στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας προς τα οικεία πρόσωπα, όπως είναι τα μέλη της άμεσης οικογένειας. Πιο πρόσφατα, ο Kagan και οι συνεργάτες του (1989) έκαναν τον διαχωρισμό ανάμεσα σε δύο τύπους παιδιών: τα «αναχαιτισμένα» (inhibited) και τα «μη αναχαιτισμένα» (uninhibited) παιδιά. Τα «μη αναχαιτισμένα» παιδιά θεωρούνται πιο κοινωνικά, «ανοιχτά» και λιγότερο φοβισμένα, σε αντίθεση με τα «αναχαιτισμένα» παιδιά που τείνουν να είναι ντροπαλά, επιφυλακτικά, δεν πλησιάζουν αγνώστους και παρουσιάζουν αρνητικές συμπεριφορές προς αυτούς. Σε μια έρευνα των Weber, Levit και Clark (1986) βρέθηκε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην ιδιοσυγκρασία βρεφών ηλικίας 13 μηνών και στη συμπεριφορά τους απέναντι στον ξένο, στην πει-

ραματική διαδικασία του ξένου. Τέλος, οι Boccia και Campos (1989) αναφέρουν ότι τα παιδιά που περιγράφονται ως «εύκολα» από τη μητέρα τους δείχνουν λιγότερο αρνητικές συμπεριφορές προς τους ξένους απ' ό,τι παιδιά που περιγράφονται ως «δύσκολα». Όμως, οι συγγραφείς σημειώνουν ότι πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί ως προς τη χρήση αυτών των αποτελεσμάτων λόγω της περιορισμένης αξιοπιστίας των αναφορών των μητέρων σχετικά με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα άλλων ερευνών είναι αντιφατικά. Οι Morgan, Levin και Harmon (1975) βρήκαν ότι δεν υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στη συμπεριφορά βρεφών προς τους ξένους και τις αναφορές των γονέων σχετικά με την προσαρμοστικότητα των βρεφών και την ευαισθησία τους σε ερεθίσματα. Επίσης, οι Stevenson και Leavitt (1980), χρησιμοποιώντας το Ερωτηματολόγιο Βρεφικής Ιδιοσυγκρασίας των Carey και McDewitt, βρήκαν ότι η υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα της κοινωνικότητας, σε βρέφη ηλικίας 12 μηνών, συσχετίζεται με χαμηλό επίπεδο δραστηριότητας, τάση για εξερεύνηση νέων ερεθισμάτων και μεγαλύτερη διάσπαση προσοχής. Δεν βρέθηκαν, όμως, σημαντικές συσχετίσεις με τις υπόλοιπες έξι κλίμακες του ερωτηματολογίου.

Οι οπαδοί και των δύο θεωριών, της θεωρίας του δεσμού μητέρας-βρέφους και της θεωρίας της ιδιοσυγκρασίας, υποστηρίζουν ότι έχουν διευκρινίσει τις αιτίες των ατομικών διαφορών στις αντιδράσεις των βρεφών προς αγνώστους ενήλικες. Όμως, από τη μία πλευρά υπάρχει περιορισμένος αριθμός ερευνών που εξετάζουν τη σχέση της ποιότητας του δεσμού με τη βρεφική κοινωνικότητα και από την άλλη τα αποτε-

λέσματα των ερευνών που συνδέουν τη βρεφική κοινωνικότητα με την ιδιοσυγκρασία είναι αντιφατικά.

Επομένως, το ερώτημα παραμένει: πού οφείλονται οι διαφορές στη συμπεριφορά των βρεφών απέναντι σε άγνωστους ενήλικες; Αυτό το ερώτημα προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε με την παρούσα εργασία. Πιο συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που θέσαμε είναι τα εξής:

- Τι είδους συμπεριφορά (φιλική ή φοβική) παρουσιάζουν βρέφη ηλικίας ενός έτους προς άγνωστους ενήλικες;
- Ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη βρεφική κοινωνικότητα;
- Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ποιότητα του δεσμού και τη βρεφική κοινωνικότητα;
- Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ιδιοσυγκρασία των βρεφών και την κοινωνικότητά τους;

Μέθοδος

• Δείγμα

Εξετάσθηκαν οι αντιδράσεις 83 βρεφών ηλικίας 12-13 μηνών προς έναν άγνωστο ενήλικα, κατά τη διάρκεια της πειραματικής διαδικασίας του ξένου της Ainsworth. Οι μητέρες των βρεφών (N=100) είχαν επιλεγεί με τυχαίο τρόπο, όταν ήταν ακόμα έγκυες, για να συμμετάσχουν σε έρευνα του πανεπιστημίου του Λονδίνου (The London Parent-Child Project-Steele, 1990; Steele, Steele & Fonagy, 1996). Τα κριτήρια επιλογής περιλάμβαναν ηλικία άνω των 20 ετών, συμβίωση με τον πατέρα του παιδιού και άριστη γνώση της αγγλικής γλώσσας. Περίπου το 50% αυτών στις οποίες περιγράφηκε η έρευνα δέχθηκε να συμμετέχει.

Το δείγμα, τελικά, αποτελείτο από μορφωμένες, λευκές, μεσαίου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου γυναίκες. Το 70% ήταν απόφοιτες Ανώτατης Σχολής και το υπόλοιπο 30% απόφοιτες Μέσης Εκπαίδευσης. Ο μέσος όρος ηλικίας ήταν τα 31 έτη.

Η έρευνα περιελάμβανε επανεξέταση (follow-up) σε 12 μήνες, όπου τα ζεύγη μητέρας-παιδιού αξιολογήθηκαν στην πειραματική διαδικασία του ξένου. Από τις 100 μητέρες, μόνο 4 δεν συμμετείχαν στην επανεξέταση.

Το δείγμα της παρούσας έρευνας (N=83) προέρχεται από τα 96 ζεύγη μητέρας-παιδιού για τα οποία υπάρχουν στοιχεία από την πειραματική διαδικασία του ξένου. Τα στοιχεία από την αξιολόγηση 5 ζευγών δεν χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα γιατί χρησιμοποιήθηκαν για την εκπαίδευση των βαθμολογητών κατά την έρευνα-πilot, ενώ τα στοιχεία από την αξιολόγηση των υπόλοιπων 6 ζευγών δεν χρησιμοποιήθηκαν λόγω τεχνικών προβλημάτων (η πειραματική διαδικασία του ξένου ήταν βιντεοσκοπημένη και οι βαθμολογητές έβλεπαν μόνο τη βιντεοκασέτα). Από τα 83 παιδιά βρέφη που αξιολογήθηκαν, τα 39 ήταν κορίτσια και τα 44 αγόρια. Κανένα παιδί δεν είχε κάποια σοβαρή σωματική ή αισθητηριακή αναπηρία.

• Μέσα συλλογής δεδομένων

- Η πειραματική διαδικασία του ξένου. Τα βρέφη αξιολογήθηκαν κατά την πειραματική διαδικασία του ξένου σε ηλικία από 12 έως 13 μηνών. Η εικοσάλεπτη αυτή διαδικασία περιλαμβάνει 7 τριλεπτα επεισόδια. Σε κάθε επεισόδιο γίνεται κάποια σημαντική αλλαγή στο κοινωνικό περιβάλλον (φεύγει η μητέρα, έρχεται ο ξένος, επιστρέφει η μητέρα κ.λπ). Η διαδικασία είναι

σχεδιασμένη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλεί σταδιακά αυξανόμενο άγχος στο παιδί. Οι ατομικές διαφορές αξιολογούνται με βάση τις στρατηγικές που χρησιμοποιεί το παιδί για να χειριστεί την αγχογόνο κατάσταση.

Αρχικά (Ainsworth et al., 1978) είχαν περιγραφεί τρεις τύποι δεσμού με τη μητέρα. Τα βρέφη με ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό (τύπος Α) με τη μητέρα δεν παρουσιάζουν άγχος κατά τον αποχωρισμό και αποφεύγουν τη σωματική εγγύτητα κατά την επανασύνδεση, επιδεικνύοντας πρώιμη ωριμότητα. Τα βρέφη με ασφαλή δεσμό (τύπος Β) μπορεί να παρουσιάζουν ή να μην παρουσιάζουν άγχος κατά τον αποχωρισμό, αλλά κατά την επανασύνδεση χαίρονται που βλέπουν τη μητέρα τους και, αν είναι αναστατωμένα, παρηγορούνται εύκολα. Τα βρέφη με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό (τύπος C) παρουσιάζουν άγχος κατά τον αποχωρισμό και επιζητούν τη σωματική επαφή κατά την επανασύνδεση αλλά δεν φαίνονται να ανακουφίζονται από αυτή.

Οι δεσμός με τη μητέρα όλων των βρεφών που συμμετείχαν στην έρευνα ταξινομήθηκε σύμφωνα με αυτά τα κριτήρια. Από τα 83 βρέφη, 27 είχαν ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό με τη μητέρα τους, 47 είχαν ασφαλή δεσμό, ενώ 9 είχαν ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό.

Ο δεσμός των βρεφών με τη μητέρα τους ταξινομήθηκε και σύμφωνα με τα κριτήρια των Main και Solomon (1990), που αφορούν στην αξιολόγηση της αποδιοργάνωσης των βρεφών κατά την πειραματική διαδικασία. Αυτά αναφέρονται σε βρέφη που δεν ταξινομούνται εύκολα στους γνωστούς Α, Β και C τύπους δεσμού, λόγω της ιδιότυπης συμπεριφοράς τους κατά την πειραματική διαδικασία και την έλλειψη συ-

γκεκριμένης στρατηγικής μείωσης του άγχους. Επομένως, από τα 83 βρέφη, 24 είχαν ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό, 47 είχαν ασφαλή δεσμό, 6 είχαν ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό και 5 θεωρήθηκε ότι είχαν αποδιοργανωμένο δεσμό.

– *Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών*: Το ερωτηματολόγιο αυτό (Infants Characteristics Questionnaire- Bates, Freeland & Lounsbury, 1979) αποτελείται από 24 ερωτήσεις. Οι γονείς καλούνται να αξιολογήσουν πόσο δύσκολο είναι το παιδί τους σε σχέση με το μέσο παιδί. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε και από τις μητέρες και από τους πατέρες. Ο μέσος όρος των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι μητέρες ήταν 71,31 (εύρος 45-89, τυπική απόκλιση 11,72). Ο μέσος όρος των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι πατέρες ήταν 70,48 (εύρος 44-115, τυπική απόκλιση 13,04).

– *Κλίμακες νοητικής ανάπτυξης της Bayley*: Η νοητική λειτουργία των βρεφών αξιολογήθηκε με τις Κλίμακες Νοητικής Ανάπτυξης της Bayley. Ο μέσος όρος των 83 παιδιών ήταν 115,12 (εύρος 84-141, τυπική απόκλιση 12,4).

Διαδικασία

Η κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών προς τον ξένο κατά την πειραματική διαδικασία του ξένου αξιολογήθηκε από δύο βαθμολογητές μέσω βιντεοκασέτας. Οι βαθμολογητές δεν γνώριζαν τα στοιχεία που είχαν συλλέγει προηγουμένως από τη μητέρα ή τον πατέρα. Ο ξένος εμφανίζεται στα επεισόδια 2, 3 και 7 της πειραματικής διαδικασίας. Αποφασίστηκε να αξιολογήσουμε τις συμπεριφορές των βρεφών μόνο

στα επεισόδια 2 και 3, γιατί τα βρέφη στο επεισόδιο 7 ήταν πολύ αναστατωμένα για να αλληλεπιδράσουν με άγνωστα άτομα. Το επεισόδιο 2 χωρίστηκε περαιτέρω σε 3 μονόλεπτα υπο-επεισόδια, όπου στο καθένα υπάρχει σημαντική αλλαγή στη συμπεριφορά του ξένου προς το παιδί. Επομένως έχουμε: Επεισόδιο 2α- ο ξένος μπαίνει στο δωμάτιο αλλά παραμένει σιωπηλός, Επεισόδιο 2β- ο ξένος αρχίζει να συνομιλεί με τη μητέρα και Επεισόδιο 2γ- ο ξένος παίζει με το παιδί ενώ η μητέρα είναι ακόμα στο δωμάτιο. Στο Επεισόδιο 3 η μητέρα φεύγει και ο ξένος μένει μόνος του με το παιδί.

Η κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών προς τον ξένο αξιολογήθηκε με βάση τις επταβάθμιες κλίμακες της Ainsworth και των συνεργατών της (1978). Ειδικότερα, αξιολογήθηκαν 4 συμπεριφορές των βρεφών: α) η επιδίωξη σωματικής επαφής με τον ξένο, β) η αντίσταση προς τον ξένο, γ) η αποφυγή του ξένου, και δ) η αλληλεπίδραση από απόσταση. Η συμπεριφορά «διατήρηση σωματικής επαφής» δεν βαθμολογήθηκε γιατί μόνο 4 από τα 83 παιδιά είχαν σωματική επαφή με τον ξένο και κανένα δεν προσπάθησε να διατηρήσει τη σωματική επαφή μαζί του.

Δεκαοκτώ από τις 83 συνολικά «πειραματικές διαδικασίες» βαθμολογήθηκαν και από τους δύο βαθμολογητές. Η μεταξύ των βαθμολογητών αξιοπιστία υπολογίστηκε για κάθε μία συμπεριφορά ξεχωριστά, σε κάθε επεισόδιο (συνολικά 16 συμπεριφορές) και ήταν υψηλή: κυμαίνεται από 1,79 μέχρι 1, σε 15 συμπεριφορές (σε 8 συμπεριφορές η μεταξύ των βαθμολογητών αξιοπιστία ήταν 1). Η μεταξύ των βαθμολογητών αξιοπιστία ήταν χαμηλή σε μία συμπεριφορά (αντίσταση προς τον ξένο στο επεισόδιο 3).

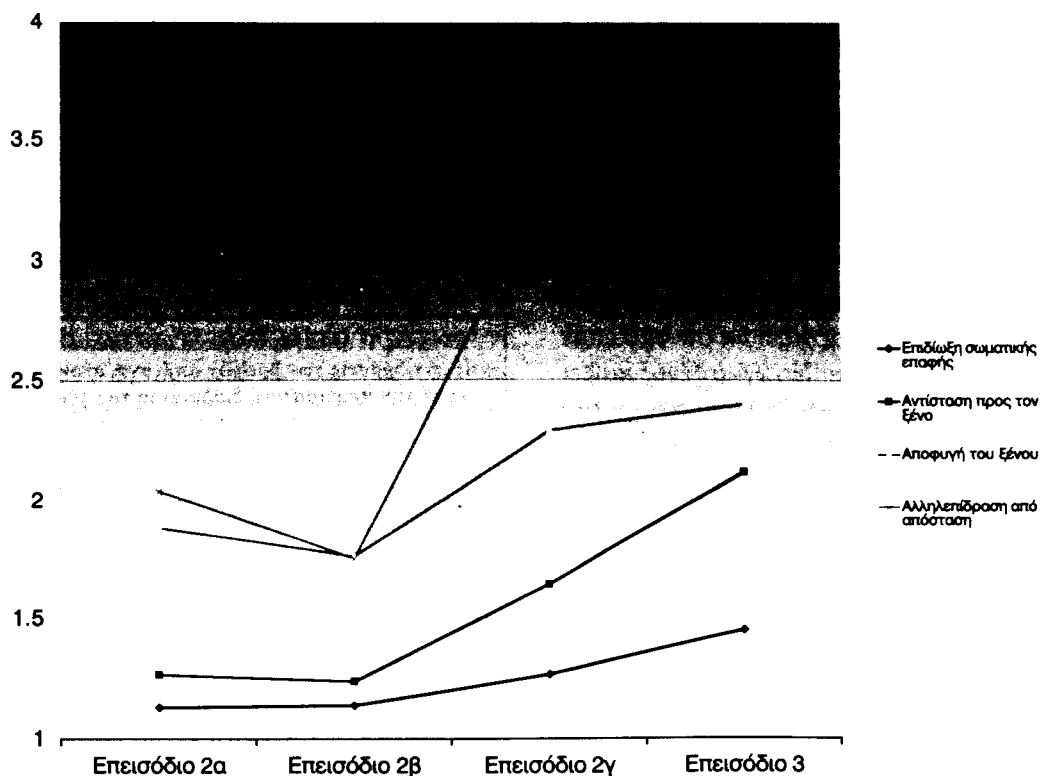
Αποτελέσματα

Παρατηρήθηκαν αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια (changes across time) όσον αφορά και στις τέσσερις μελετώμενες συμπεριφορές. Στον πίνακα I καταγράφονται οι αλλαγές στον μέσο όρο των τεσσάρων συμπεριφορών:

Πίνακας 1: Αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια στις αντιδράσεις των βρεφών απέναντι στον ξένο κατά την πειραματική διαδικασία του ξένου				
	Επεισόδιο 2α	Επεισόδιο 2β	Επεισόδιο 2γ	Επεισόδιο 3
Επιδίωξη σωματικής επαφής	1,13	1,14	1,27	1,45
Αντίσταση προς τον ξένο	1,27	1,24	1,64	2,12
Αποφυγή του ξένου	1,88	1,76	2,29	2,40
Αλληλεπίδραση από απόσταση	2,04	1,75	3,34	3,74

Στο διάγραμμα 1 παρουσιάζονται παραστατικά οι αλλαγές στον μέσο όρο των τεσσάρων συμπεριφορών.

Προκειμένου να εξετασθεί αν οι αλλαγές στους μέσους όρους των συμπεριφορών ήταν στατιστικά σημαντικές, χρησιμοποιήθηκε η στατιστική μέθοδος ανάλυσης διακύμανσης. Οι αλλαγές ήταν στατιστικά σημαντικές και στις τέσσερις συμπεριφορές: Επιδίωξη σωματικής επαφής: Wilks Lambda=.87; Exact F (3,77)= 3.5, $p<.05$; Αντίσταση προς τον ξένο: Wilks Lambda=.75; Exact F (3,79)= 8.6, $p<.001$; Αποφυγή του ξένου: Wilks Lambda=.87; Exact F(3,79)=3.7, $p<.05$; Αλληλεπίδραση από απόσταση: Wilks Lambda= .40; Exact F(3,77)= 36.9, $p<.001$.

Διάγραμμα 1: Αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια στις αντιδράσεις των βρεφών απέναντι στον ξένο κατά την πειραματική διαδικασία του ξένου

Στη συνέχεια εξετάστηκε η σχέση ανάμεσα στις τέσσερις μελετώμενες συμπεριφορές. Βρέθηκε ότι υπήρχε μια ισχυρή (αρνητική) συσχέτιση ανάμεσα στους μέσους όρους της αλληλεπίδρασης από απόσταση και της αποφυγής του ξένου: $r = -.41$, $p < .001$ και μία ισχυρή (θετική) συσχέτιση ανάμεσα στους μέσους όρους της αντίστασης προς τον ξένο και της αποφυγής του ξένου: $r = .51$, $p < .001$. Η αλληλεπίδραση από απόσταση και η αντίσταση προς τον ξένο είχαν οριακά στατιστικά σημαντική συσχέτιση: $r = -.21$, $p < .075$ ($p = .058$). Οι υπόλοιπες συσχετίσεις ανάμεσα στους μέσους

όρους των συμπεριφορών δεν ήταν στατιστικά σημαντικές.

• Επιδράσεις του φύλου και του επιπέδου νοητικής ανάπτυξης των βρεφών

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε η εξέταση των παραγόντων που ενδέχεται να επηρεάζουν τη βρεφική κοινωνικότητα προς τους ξένους. Προκειμένου να μελετηθεί αν το φύλο του παιδιού επηρεάζει την κοινωνικότητά του, χρησιμοποιήθηκε η στατιστική μέθοδος ANOVA (one way ANOVA). Δεν βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα

στο φύλο του παιδιού και τις συμπεριφορές που μελετήσαμε. Το φύλο του παιδιού δεν φαίνεται να επηρεάζει ούτε και τις αλλαγές της συμπεριφοράς ανάμεσα στα επεισόδια.

Δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού και τις υπό μελέτη συμπεριφορές. Η βαθμολογία του παιδιού στις κλίμακες της Bayley δεν φαίνεται να επηρεάζει ούτε τις αλλαγές της συμπεριφοράς του παιδιού ανάμεσα στα επεισόδια.

• **Επιδράσεις της ιδιοσυγκρασίας**

Προκειμένου να εξετάσουμε αν η ιδιοσυγκρασία του βρέφους επηρεάζει την κοινωνικότητά του, εξετάσαμε τις συσχετίσεις ανάμεσα στις τέσσερις μελετώμενες συμπεριφορές και την ιδιοσυγκρασία του, όπως αυτή καταγράφεται στο Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών (ICQ) που συμπλήρωσαν χωριστά και οι δύο γονείς. Οι συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνικότητα και τη βαθμολογία στο ICQ εξετάστηκαν χωριστά για τους πατέρες και για τις μητέρες.

Η στατιστική ανάλυση έδειξε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην κοινωνικότητα του βρέφους και την ιδιοσυγκρασία του, όπως αυτή καταγράφεται στα ICQ των μητέρων. Καμία από τις μελετώμενες συμπεριφορές δεν έχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τα ICQ των μητέρων. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ICQ που συμπλήρωσαν οι πατέρες των βρεφών. Η ιδιοσυγκρασία των βρεφών δεν φαίνεται να επηρεάζει ούτε και τις αλλαγές στις συμπεριφορές ανάμεσα στα επεισόδια.

• **Επιδράσεις της ποιότητας του δεσμού**

Στη συνέχεια μελετήθηκε η σχέση ανάμεσα στην ποιότητα του δεσμού βρέφους-

μητέρας και την κοινωνικότητα του βρέφους. Για να εξετασθεί η συσχέτιση ανάμεσα στις κλασικές ταξινομήσεις της ποιότητας του δεσμού της Ainsworth (1978) (ανασφαλής-αποφευκτικός, ασφαλής, ανασφαλής-ανθιστάμενος) και της κοινωνικότητας προς τον ξένο, χρησιμοποιήθηκε η στατιστική μέθοδος ANOVA (one way ANOVA). Βρέθηκε ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού με τη μητέρα και στην εκδήλωση αντίστασης προς τον ξένο: $F(2,78) = 11, p < .001$. Με τη χρήση της στατιστικής μεθόδου τροποποίησης του υποδείγματος ελάχιστων τετραγώνων (Bonferroni), βρέθηκε ότι τα παιδιά με ανασφαλής-ανθιστάμενο δεσμό επέδειξαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερη αντίσταση προς τον ξένο απ'ότι τα παιδιά με ασφαλή δεσμό και τα παιδιά με ανασφαλής-αποφευκτικό δεσμό. Επίσης βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού με τη μητέρα και στην εκδήλωση αντίδρασης αποφυγής του ξένου: $F(2,78) = 6.5, p < .05$. Και πάλι τα βρέφη με ανασφαλής-ανθιστάμενο δεσμό επέδειξαν στατιστικά σημαντικά υψηλότερη αποφυγή του ξένου απ'ότι τα παιδιά με ασφαλή δεσμό και τα παιδιά με ανασφαλής-αποφευκτικό δεσμό. Οι συμπεριφορές επιδίωξης σωματικής επαφής και αλληλεπίδρασης από απόσταση δεν φάνηκαν να έχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τις κλασικές ταξινομήσεις της ποιότητας του δεσμού.

Στη συνέχεια εξετάστηκε η συσχέτιση ανάμεσα στη βρεφική κοινωνικότητα και τις ταξινομήσεις της ποιότητας του δεσμού βρέφους-μητέρας των Main και Solomon (1990) (ανασφαλής-αποφευκτικός, ασφαλής, ανασφαλής-ανθιστάμενος και αποδιοργανωμένος). Τα ευρήματα ήταν παρόμοια. Υπήρχε στατιστικά σημαντική συσχέ-

τιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού και την αντίσταση προς τον ξένο: $F(3,77) = 4.4$, $p < .01$. Όπως προηγουμένως, τα παιδιά με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό επέδειξαν την υψηλότερη αντίσταση προς τον ξένο, αλλά η διαφορά ήταν σημαντική μόνο μεταξύ των βρεφών με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό και των βρεφών με ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό. Βρέθηκε επίσης σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού και την αποφυγή του ξένου: $F(3,77) = 3.6$, $p < .05$. Και πάλι τα βρέφη με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό παρουσίασαν την υψηλότερη αποφυγή του ξένου, αλλά η διαφορά ήταν σημαντική μόνο μεταξύ των βρεφών με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό και των βρεφών με ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό. Οι συμπεριφορές επιδίωξης σωματικής επαφής και αλληλεπίδρασης από απόσταση δεν φάνηκαν να έχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τις ταξινομήσεις της ποιότητας του δεσμού των Main και Solomon. Στον πίνακα 2 καταγράφεται η συσχέτιση ανάμεσα στη συμπεριφορά του βρέφους προς τον ξένο και την ποιότητα του δεσμού βρέφους-μητέρας (σύμφωνα με τα κριτήρια των Main και Solomon).

Για να μελετηθεί η συσχέτιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού μητέρας-βρέφους (σύμφωνα με τα κριτήρια των Main και Solomon) και τις αλλαγές ανάμεσα στα

επεισόδια (change across time) έγινε ανάλυση της διακύμανσης. Βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στο είδος του δεσμού και στις αλλαγές στη συμπεριφορά αποφυγής του ξένου: Wilks Lambda = .80; Approx.F (9,182) = 1.9, $p < .05$. Οι αλλαγές στη συμπεριφορά αντίστασης προς τον ξένο και το είδος του δεσμού είχαν οριακά στατιστικά σημαντική συσχέτιση: Wilks Lambda = .85; Approx.F (9,182) = 1.3, $p < .09$. Οι αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια στις συμπεριφορές επιδίωξης σωματικής επαφής και αλληλεπίδρασης από απόσταση δεν φάνηκαν να έχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την ποιότητα του δεσμού μητέρας-βρέφους.

Στο διάγραμμα 2 παρουσιάζονται οι αλλαγές της συμπεριφοράς επιδίωξης σωματικής επαφής ανάμεσα στα επεισόδια, σε σχέση με το είδος του δεσμού μητέρας-βρέφους.

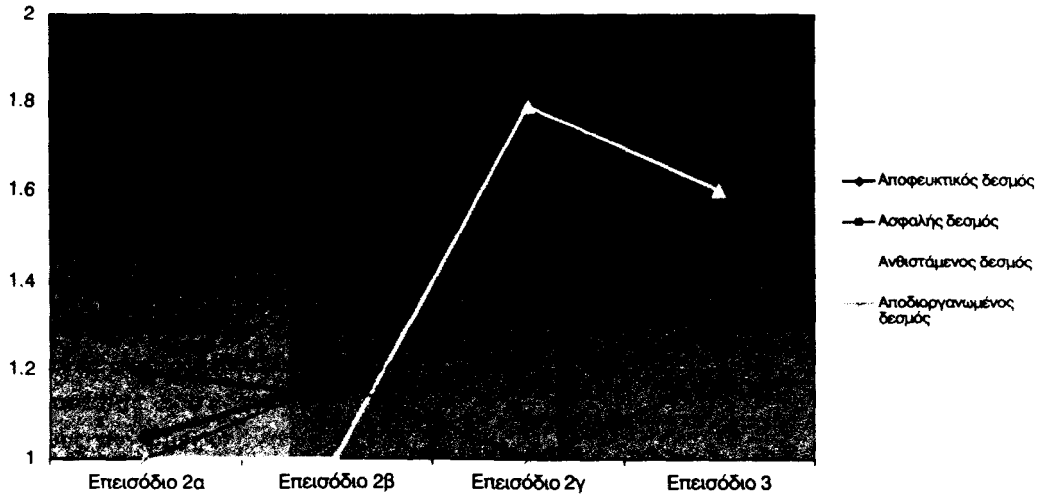
Στο διάγραμμα 3 παρουσιάζονται οι αλλαγές της συμπεριφοράς αντίστασης προς τον ξένο ανάμεσα στα επεισόδια, σε σχέση με το είδος του δεσμού.

Στο διάγραμμα 4 παρουσιάζονται οι αλλαγές της συμπεριφοράς αποφυγής του ξένου ανάμεσα στα επεισόδια, σε σχέση με το είδος του δεσμού.

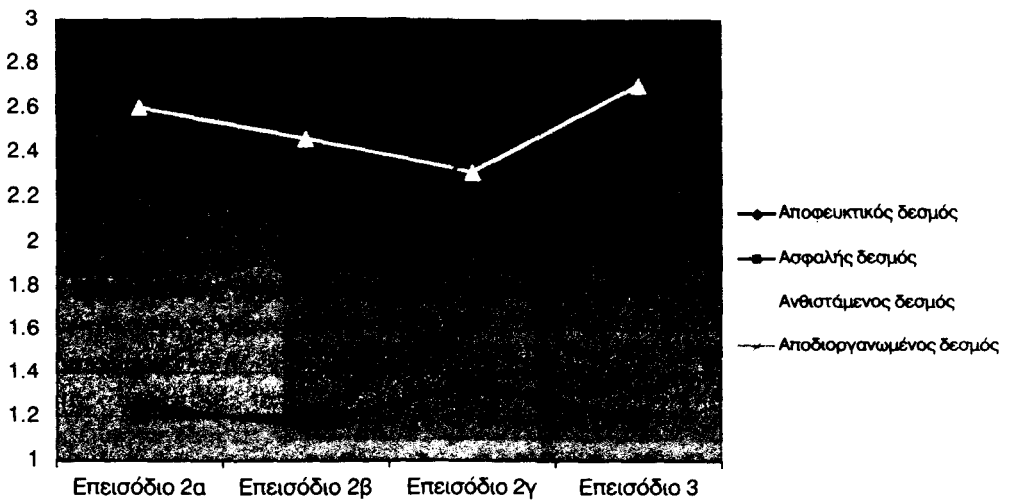
Τέλος, στο διάγραμμα 5 παρουσιάζονται οι αλλαγές της συμπεριφοράς αλληλεπί-

Πίνακας 2: Αντιδράσεις των βρεφών προς τον ξένο σε σχέση με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας

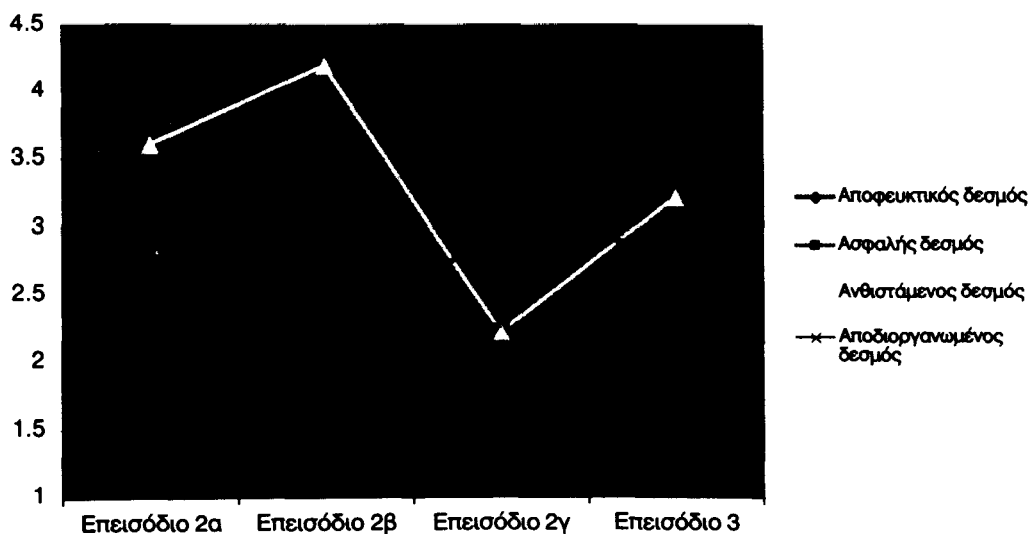
	Ποιότητα Δεσμού				Τιμή F	P
	Αποφευκτικός	Ασφαλής	Ανθιστάμενος	Αποδιοργανωμένος		
Επιδίωξη σωματικής επαφής	4,9	5	5,4	4,3	.45	N.S.
Αντίσταση προς τον ξένο	4,7	6,4	10	8,3	4,4	< .01
Αποφυγή του ξένου	7,1	8,1	13,2	10,6	3,6	< .05
Αλληλεπίδραση από απόσταση	10,7	11,3	7,8	10,5	.78	N.S.

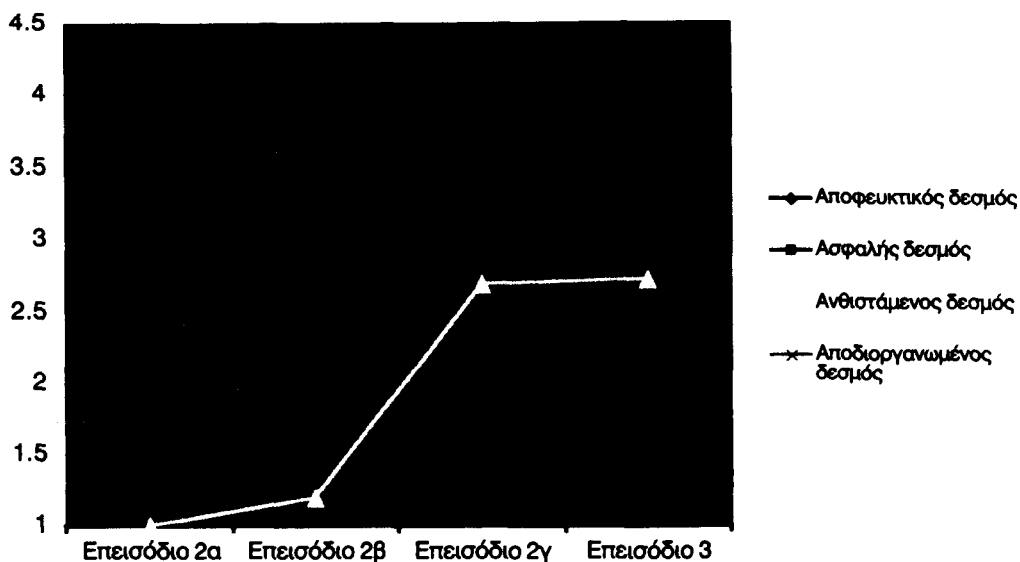
Διάγραμμα 2: Αλλαγές στην επιδίωξη σωματικής επαφής με τον ξένο σε σχέση με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας

Διάγραμμα 3: Αλλαγές στην αντίσταση προς τον ξένο σε σχέση με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας

Διάγραμμα 4: Αλλαγές στην αποφυγή του ξένου σε σχέση με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας

Διάγραμμα 5: Αλλαγές στην αλληλεπίδραση από απόσταση με τον ξένο σε σχέση με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας

δρασης από απόσταση ανάμεσα στα επεισόδια, σε σχέση με το είδος τους δεσμού.

Συζήτηση

Ένα πρώτο ενδιαφέρον εύρημα της μελέτης είναι ότι υπήρχαν στατιστικά σημαντικές αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια όσον αφορά και στις τέσσερις μελετώμενες συμπεριφορές των βρεφών. Φαίνεται ότι οι αλλαγές στις συνθήκες της πειραματικής διαδικασίας, που οδηγούν στην αύξηση του άγχους των βρεφών, επηρεάζουν την κοινωνική συμπεριφορά τους.

Στο επεισόδιο 2α (όπου ο ξένος μπαίνει στο δωμάτιο και παραμένει σιωπηλός) οι μέσοι όροι όλων των συμπεριφορών ήταν χαμηλοί. Πολύ λίγα παιδιά παρουσίασαν συμπεριφορές αντίστασης ή αποφυγής του ξένου ή επιδίωξαν κάποια σωματική επαφή μαζί του. Όσον αφορά στην αλληλεπίδραση μαζί του, τα περισσότερα παιδιά τον κοίταξαν με εμφανές ενδιαφέρον. Αυτό επιβεβαιώνει τα ευρήματα του Schaffer (1966) και των Ricard και Decarie (1993) ότι η απλή παρουσία ενός ξένου προσώπου σπάνια προκαλεί φοβικές αντιδράσεις στα βρέφη.

Στο επεισόδιο 2β (όπου ο ξένος συνομιλεί με τη μητέρα) οι μέσοι όροι των συμπεριφορών αντίστασης, αποφυγής και αλληλεπίδρασης από απόσταση με τον ξένο μειώθηκαν. Φαίνεται ότι μετά από την πρώτη επαφή με τον ξένο, η οποία προκάλεσε κάποιο ενδιαφέρον στα βρέφη και ορισμένες -ελάχιστες- αρνητικές συμπεριφορές, τα βρέφη ηρέμησαν και στις περισσότερες περιπτώσεις αγνόησαν την ξένη παρουσία. Η θετική αντίδραση της μητέρας προς τον ξένο ενδεχομένως να επηρέασε την αντίδραση των βρεφών, διότι σ' αυτή την ηλικία

(12-13 μηνών) τα παιδιά έχουν ήδη αναπτύξει την ικανότητα για «κοινωνική αναφορά» (social referencing) (Feinman & Lewis, 1983). Επομένως τα βρέφη, παρακολουθώντας τη θετική αντίδραση της μητέρας τους, εκτίμησαν τη νέα κατάσταση και το καινούργιο πρόσωπο ως ακίνδυνο.

Το εύρημα ότι τα παιδιά συμπεριφέρονται με «ουδέτερο» τρόπο προς τον ξένο όταν συνομιλεί με τη μητέρα τους έρχεται σε αντίθεση με την υπόθεση των Campos και Sternberg (1981) σχετικά με την «μη διαθεσιμότητα της μητέρας». Οι Campos και Sternberg υποστηρίζουν ότι, επειδή η μητέρα είναι ένα σημαντικό «καταφύγιο» για τα παιδιά, η μη διαθεσιμότητά της -όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις που έχει στραμμένη την προσοχή της σε ένα άλλο πρόσωπο- ματαιώνει το παιδί. Επομένως, ένα σημαντικό μέρος αυτού που αποκαλείται «φόβος των ξένων» μπορεί να οφείλεται στις αρνητικές αντιδράσεις που προκαλεί η ματαίωση λόγω της μη διαθεσιμότητας της μητέρας. Ενδιαφέρον, όμως, είναι ότι στην παρούσα έρευνα τα βρέφη παρουσίασαν περισσότερες αρνητικές αντιδράσεις προς τον ξένο όταν αυτός καθόταν σιωπηλός απ' ότι όταν συνομιλούσε με τη μητέρα, κάνοντάς την μ' αυτό τον τρόπο μη διαθέσιμη για το βρέφος.

Σε αντίθεση με τις άλλες τρεις συμπεριφορές, ο μέσος όρος της επιδίωξης σωματικής επαφής δεν μειώθηκε στο επεισόδιο 2β. Όμως, ο μέσος όρος είναι τόσο χαμηλός (1,14) που δηλώνει ότι τα περισσότερα βρέφη δεν επιδίωξαν κανενός είδους σωματικής επαφής με τον ξένο. Για την ακρίβεια, αυτό ίσχυε για όλα τα επεισόδια: ο μέσος όρος της συμπεριφοράς αυτής παρέμεινε χαμηλός (από 1,13 στο επεισόδιο 2α μέχρι 1,45 στο επεισόδιο 3). Παρ' όλα αυτά,

οι αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια ήταν στατιστικά σημαντικές και αυτό είναι σύμφωνο με τις παρατηρήσεις της Rosenthal (1967) ότι παιδιά σε συνθήκες έντονου άγχους, όπως είναι ο αποχωρισμός από τη μητέρα, παρουσιάζουν πιο πολλές συμπεριφορές εξάρτησης από μη οικεία πρόσωπα απ' ό,τι παιδιά σε συνθήκες ηρεμίας.

Όπως ήταν αναμενόμενο, τα πράγματα άλλαξαν σημαντικά στα επεισόδια 2γ και 3. Κατά τη διάρκεια αυτών των επεισοδίων, ο ξένος πλησιάζει το παιδί και προσπαθεί να αλληλεπιδράσει μαζί του. Ακριβώς αυτή η προσέγγιση (Schaffer, 1966; Boccia & Campos, 1989) προκαλεί άγχος στο παιδί και εκλύει αρνητικές αντιδράσεις. Ο μέσος όρος των συμπεριφορών αντίστασης και αποφυγής του ξένου, αυξήθηκαν στο επεισόδιο 2γ και, όπως ήταν φυσικό, κορυφώθηκαν στο επεισόδιο 3, όπου η μητέρα φεύγει από το δωμάτιο και το βρέφος μένει μόνο με τον ξένο. Η Ainsworth και οι συνεργάτες της (1978) δίνουν και άλλη μία εξήγηση γιατί τα βρέφη παρουσιάζουν τόσο έντονη αντίσταση προς τον ξένο στο επεισόδιο 3: σε ορισμένες περιπτώσεις η αντίσταση προς τον ξένο μπορεί να ερμηνευθεί ως μετάθεση του θυμού που προκαλείται από την αποχώρηση της μητέρας.

Ο μέσος όρος της αλληλεπίδρασης από απόσταση επίσης αυξήθηκε στο επεισόδιο 2γ και κορυφώθηκε στο επεισόδιο 3. Μία πιθανή εξήγηση για την έντονη αλληλεπίδραση με τον ξένο σ' αυτά τα επεισόδια, και ιδιαίτερα όταν η μητέρα δεν είναι παρούσα, είναι η προσπάθεια των βρεφών να ελέγξουν το περιβάλλον τους. Οι Gunnar, Larson και οι συνεργάτες τους (1992) υποστηρίζουν ότι τα βρέφη σε ηλικία 9 μηνών επιθυμούν να ελέγχουν τη συμπεριφορά αγνώστων ανθρώπων. Επομένως, η αλλη-

λεπίδραση με τον ξένο στο επεισόδιο 3 μπορεί να ήταν τόσο έντονη γιατί έδινε στο βρέφος τη δυνατότητα να αυξήσει τον έλεγχο που είχε στο περιβάλλον του και έτσι να μειώσει το άγχος που ένιωθε.

Όσον αφορά στους παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζουν την κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών, ο πρώτος παράγοντας που μελετήθηκε ήταν το φύλο των βρεφών. Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στο φύλο και την κοινωνικότητα. Παρόμοια αποτελέσματα είχε βρει η Clarke-Stewart και οι συνεργάτες της (1980). Στην έρευνά τους δεν βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνικότητα και το φύλο σε βρέφη ηλικίας 12 μηνών. Ωστόσο, βρέθηκε ότι τα κορίτσια ήταν πιο κοινωνικά από τα αγόρια σε παρατηρήσεις που έγιναν στο σπίτι, σε βρέφη ηλικίας 24 και 30 μηνών.

Τα αποτελέσματα των ερευνών για τη σχέση της νοητικής ανάπτυξης και της κοινωνικότητας είναι αντιφατικά. Οι Thompson και Lamb (1982) υποστηρίζουν ότι οι ατομικές διαφορές στην κοινωνικότητα των βρεφών προς τον ξένο συνδέονται με τη νοητική τους ανάπτυξη, ενώ η Clarke-Stewart και οι συνεργάτες της (1980), σε αξιολογήσεις που έκαναν σε βρέφη ηλικίας 12 και 18 μηνών, δεν βρήκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνικότητα και τη νοητική ανάπτυξη ούτε ανάμεσα στην κοινωνικότητα και άλλους παράγοντες, όπως η θετική αλληλεπίδραση με τη μητέρα ή η ομιλία της μητέρας με άλλους ανθρώπους, που έχει παρατηρηθεί ότι συνδέονται με την κοινωνικότητα. Στην παρούσα έρευνα δεν βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνική συμπεριφορά προς τον ξένο και τη νοητική ανάπτυξη των βρεφών, επιβεβαιώνοντας

έτσι τα αποτελέσματα των ερευνών της Clarke-Stewart.

Ένα πολύ ενδιαφέρον εύρημα αυτής της έρευνας είναι ότι η ιδιοσυγκρασία του βρέφους, όπως αυτή καταγράφεται στο Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών, δεν επηρεάζει την κοινωνικότητά του. Τα αποτελέσματα αυτά βρίσκονται σε αντίθεση με τα ευρήματα των Boccia και Campos (1989) ότι τα «εύκολα» παιδιά έχουν λιγότερο άγχος όταν συναντούν κάποιον άγνωστο. Όλα σχεδόν τα παιδιά που συμμετείχαν σ' αυτή την έρευνα παρουσίασαν κάποιο άγχος, ιδιαίτερα όταν έμειναν μόνα τους με τον ξένο, αλλά το επίπεδο του άγχους τους δεν φάνηκε να συνδέεται με την ιδιοσυγκρασία τους. Οι Ricard και Decarie (1993) περιγράφουν πολύ σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα «ντροπαλιά» και τα «τολμηρά» παιδιά και στις αντιδράσεις τους απέναντι σε άγνωστους ενήλικες. Ασφαλώς, υπήρχαν βρέφη στην έρευνα που αλληλεπιδράσαν πιο έντονα με τον ξένο, αλλά αυτά δεν ήταν απαραίτητα τα βρέφη που χαρακτηρίζονταν «εύκολα» ή «κοινωνικά» από τους γονείς τους. Παράλληλα, ο διαχωρισμός των βρεφών σε «ανασταλμένα» και «μη ανασταλμένα» (Kagan, 1989), σύμφωνα με τα ιδιοσυγκρασιακά τους χαρακτηριστικά, και οι πρακτικές συνέπειες αυτού του διαχωρισμού δεν επιβεβαιώθηκαν από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Ο Kagan υποστηρίζει ότι τα «μη ανασταλμένα» παιδιά είναι πιο «ανοικτά», τολμηρά και κοινωνικά απ' ότι τα «ανασταλμένα» παιδιά. Όμως, στην έρευνα αυτή τα παιδιά που είχαν χαμηλή βαθμολογία στο Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών, και επομένως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «μη ανασταλμένα» δεν παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερη κοινω-

νική συμπεριφορά προς τον ξένο, απ' ότι τα παιδιά που είχαν υψηλή βαθμολογία στο Ερωτηματολόγιο.

Εντούτοις, η υπόθεση ότι η κοινωνικότητα συνδέεται με την ιδιοσυγκρασία του ατόμου δεν μπορεί να απορριφθεί. Είναι πιθανό να υπάρχει γενετική προδιάθεση σε ορισμένα άτομα ώστε να είναι πιο κοινωνικά από άλλα, αλλά τελικά η εμπειρία και το περιβάλλον είναι αυτά που καθορίζουν την εκδήλωση της κοινωνικότητας. Παράλληλα, λαμβάνουμε υπόψη μας την επιφύλαξη που εκφράζουν οι Seiffer, Sameroff, Barrett και Krafchuk (1994) ότι οι αναφορές των γονέων σχετικά με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους δεν αντανακλά πάντα την πραγματική εικόνα.

Πάντως, χρησιμοποιώντας τις γονεϊκές αναφορές σχετικά με τη βρεφική ιδιοσυγκρασία, όπως γίνεται στην πλειοψηφία των ερευνών (Seiffer et al. 1994), καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η ιδιοσυγκρασία δεν επηρεάζει τη βρεφική κοινωνικότητα. Αντίθετα, η ποιότητα του δεσμού βρέφους-μητέρας φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με τη συμπεριφορά των βρεφών προς άγνωστους ενήλικες. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στις συμπεριφορές αντίστασης και αποφυγής του ξένου και το είδος του δεσμού των βρεφών με τη μητέρα τους. Πού όμως οφείλονται αυτές οι διαφορές στην κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών ανάλογα με τον δεσμό με τη μητέρα;

Η εξήγηση ενδεχομένως βρίσκεται στις διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους που αναπτύσσουν τα βρέφη. Η πειραματική διαδικασία του ξένου είναι σχεδιασμένη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί σταδιακά αυξανόμενο άγχος στα βρέφη, με αποτέλεσμα αυτά να αναγκάζονται να χρησιμοποιούν τις στρατηγι-

οι αλλαγές ανάμεσα στα επεισόδια ήταν στατιστικά σημαντικές και αυτό είναι σύμφωνο με τις παρατηρήσεις της Rosenthal (1967) ότι παιδιά σε συνθήκες έντονου άγχους, όπως είναι ο αποχωρισμός από τη μητέρα, παρουσιάζουν πιο πολλές συμπεριφορές εξάρτησης από μη οικεία πρόσωπα απ' ότι παιδιά σε συνθήκες ηρεμίας.

Όπως ήταν αναμενόμενο, τα πράγματα άλλαξαν σημαντικά στα επεισόδια 2γ και 3. Κατά τη διάρκεια αυτών των επεισοδίων, ο ξένος πλησιάζει το παιδί και προσπαθεί να αλληλεπιδράσει μαζί του. Ακριβώς αυτή η προσέγγιση (Schaffer, 1966; Boccia & Campos, 1989) προκαλεί άγχος στο παιδί και εκλύει αρνητικές αντιδράσεις. Ο μέσοι όροι των συμπεριφορών αντίστασης και αποφυγής του ξένου, αυξήθηκαν στο επεισόδιο 2γ και, όπως ήταν φυσικό, κορυφώθηκαν στο επεισόδιο 3, όπου η μητέρα φεύγει από το δωμάτιο και το βρέφος μένει μόνο με τον ξένο. Η Ainsworth και οι συνεργάτες της (1978) δίνουν και άλλη μία εξήγηση γιατί τα βρέφη παρουσιάζουν τόσο έντονη αντίσταση προς τον ξένο στο επεισόδιο 3: σε ορισμένες περιπτώσεις η αντίσταση προς τον ξένο μπορεί να ερμηνευθεί ως μετάθεση του θυμού που προκαλείται από την αποχώρηση της μητέρας.

Ο μέσος όρος της αλληλεπίδρασης από απόσταση επίσης αυξήθηκε στο επεισόδιο 2γ και κορυφώθηκε στο επεισόδιο 3. Μία πιθανή εξήγηση για την έντονη αλληλεπίδραση με τον ξένο σ' αυτά τα επεισόδια, και ιδιαίτερα όταν η μητέρα δεν είναι παρούσα, είναι η προσπάθεια των βρεφών να ελέγξουν το περιβάλλον τους. Οι Gunnar, Larson και οι συνεργάτες τους (1992) υποστηρίζουν ότι τα βρέφη σε ηλικία 9 μηνών επιθυμούν να ελέγχουν τη συμπεριφορά αγνώστων ανθρώπων. Επομένως, η αλλη-

λεπίδραση με τον ξένο στο επεισόδιο 3 μπορεί να ήταν τόσο έντονη γιατί έδινε στο βρέφος τη δυνατότητα να αυξήσει τον έλεγχο που είχε στο περιβάλλον του και έτσι να μειώσει το άγχος που ένιωθε.

Όσον αφορά στους παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζουν την κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών, ο πρώτος παράγοντας που μελετήθηκε ήταν το φύλο των βρεφών. Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στο φύλο και την κοινωνικότητα. Παρόμοια αποτελέσματα είχε βρει η Clarke-Stewart και οι συνεργάτες της (1980). Στην έρευνά τους δεν βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνικότητα και το φύλο σε βρέφη ηλικίας 12 μηνών. Ωστόσο, βρέθηκε ότι τα κορίτσια ήταν πιο κοινωνικά από τα αγόρια σε παρατηρήσεις που έγιναν στο σπίτι, σε βρέφη ηλικίας 24 και 30 μηνών.

Τα αποτελέσματα των ερευνών για τη σχέση της νοητικής ανάπτυξης και της κοινωνικότητας είναι αντιφατικά. Οι Thompson και Lamb (1982) υποστηρίζουν ότι οι ατομικές διαφορές στην κοινωνικότητα των βρεφών προς τον ξένο συνδέονται με τη νοητική τους ανάπτυξη, ενώ η Clarke-Stewart και οι συνεργάτες της (1980), σε αξιολογήσεις που έκαναν σε βρέφη ηλικίας 12 και 18 μηνών, δεν βρήκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνικότητα και τη νοητική ανάπτυξη ούτε ανάμεσα στην κοινωνικότητα και άλλους παράγοντες, όπως η θετική αλληλεπίδραση με τη μητέρα ή η ομιλία της μητέρας με άλλους ανθρώπους, που έχει παρατηρηθεί ότι συνδέονται με την κοινωνικότητα. Στην παρούσα έρευνα δεν βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην κοινωνική συμπεριφορά προς τον ξένο και τη νοητική ανάπτυξη των βρεφών, επιβεβαιώνοντας

έτσι τα αποτελέσματα των ερευνών της Clarke-Stewart.

Ένα πολύ ενδιαφέρον εύρημα αυτής της έρευνας είναι ότι η ιδιοσυγκρασία του βρέφους, όπως αυτή καταγράφεται στο Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών, δεν επηρεάζει την κοινωνικότητά του. Τα αποτελέσματα αυτά βρίσκονται σε αντίθεση με τα ευρήματα των Boccia και Campos (1989) ότι τα «εύκολα» παιδιά έχουν λιγότερο άγχος όταν συναντούν κάποιον άγνωστο. Όλα σχεδόν τα παιδιά που συμμετείχαν σ' αυτή την έρευνα παρουσίασαν κάποιο άγχος, ιδιαίτερα όταν έμειναν μόνα τους με τον ξένο, αλλά το επίπεδο του άγχους τους δεν φάνηκε να συνδέεται με την ιδιοσυγκρασία τους. Οι Ricard και Decarie (1993) περιγράφουν πολύ σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα «ντροπαλά» και τα «τολμηρά» παιδιά και στις αντιδράσεις τους απέναντι σε άγνωστους ενήλικες. Ασφαλώς, υπήρχαν βρέφη στην έρευνα που αλληλεπιδράσαν πιο έντονα με τον ξένο, αλλά αυτά δεν ήταν απαραίτητα τα βρέφη που χαρακτηρίζονταν «εύκολα» ή «κοινωνικά» από τους γονείς τους. Παράλληλα, ο διαχωρισμός των βρεφών σε «ανασταλμένα» και «μη ανασταλμένα» (Kagan, 1989), σύμφωνα με τα ιδιοσυγκρασιακά τους χαρακτηριστικά, και οι πρακτικές συνέπειες αυτού του διαχωρισμού δεν επιβεβαιώθηκαν από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Ο Kagan υποστηρίζει ότι τα «μη ανασταλμένα» παιδιά είναι πιο «ανοικτά», τολμηρά και κοινωνικά απ' ότι τα «ανασταλμένα» παιδιά. Όμως, στην έρευνα αυτή τα παιδιά που είχαν χαμηλή βαθμολογία στο Ερωτηματολόγιο Βρεφικών Χαρακτηριστικών, και επομένως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «μη ανασταλμένα» δεν παρουσίασαν σημαντικά υψηλότερη κοινω-

νική συμπεριφορά προς τον ξένο, απ' ότι τα παιδιά που είχαν υψηλή βαθμολογία στο Ερωτηματολόγιο.

Εντούτοις, η υπόθεση ότι η κοινωνικότητα συνδέεται με την ιδιοσυγκρασία του ατόμου δεν μπορεί να απορριφθεί. Είναι πιθανό να υπάρχει γενετική προδιάθεση σε ορισμένα άτομα ώστε να είναι πιο κοινωνικά από άλλα, αλλά τελικά η εμπειρία και το περιβάλλον είναι αυτά που καθορίζουν την εκδήλωση της κοινωνικότητας. Παράλληλα, λαμβάνουμε υπόψη μας την επιφύλαξη που εκφράζουν οι Seiffer, Sameroff, Barrett και Krafchuk (1994) ότι οι αναφορές των γονέων σχετικά με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους δεν αντανακλά πάντα την πραγματική εικόνα.

Πάντως, χρησιμοποιώντας τις γονεϊκές αναφορές σχετικά με τη βρεφική ιδιοσυγκρασία, όπως γίνεται στην πλειονότητα των ερευνών (Seiffer et al. 1994), καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η ιδιοσυγκρασία δεν επηρεάζει τη βρεφική κοινωνικότητα. Αντίθετα, η ποιότητα του δεσμού βρέφους-μητέρας φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με τη συμπεριφορά των βρεφών προς άγνωστους ενήλικες. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στις συμπεριφορές αντίστασης και αποφυγής του ξένου και το είδος του δεσμού των βρεφών με τη μητέρα τους. Πού όμως οφείλονται αυτές οι διαφορές στην κοινωνική συμπεριφορά των βρεφών ανάλογα με τον δεσμό με τη μητέρα;

Η εξήγηση ενδεχομένως βρίσκεται στις διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους που αναπτύσσουν τα βρέφη. Η πειραματική διαδικασία του ξένου είναι σχεδιασμένη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί σταδιακά αυξανόμενο άγχος στα βρέφη, με αποτέλεσμα αυτά να αναγκάζονται να χρησιμοποιούν τις στρατηγι-

κές αντιμετώπισης του άγχους που διαθέτουν. Σύμφωνα με τη θεωρία, τα βρέφη με ανασφαλή και ασφαλή δεσμό με τη μητέρα (αλλά όχι αυτά με αποδιοργανωμένο δεσμό) διαθέτουν συνεπείς μηχανισμούς αντιμετώπισης τους άγχους που προκαλείται από τον αποχωρισμό από τη μητέρα (Hertsgaard et al., 1995). Επιπλέον, τα παιδιά με ασφαλή δεσμό αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους, ενώ τα παιδιά με ανασφαλή δεσμό (ανθιστάμενο ή αποφευκτικό) αναπτύσσουν μεν κάποιες στρατηγικές, αλλά αυτές είναι αναποτελεσματικές (Bowlby, 1969).

Οι διαφορές στους μηχανισμούς αντιμετώπισης του άγχους ήταν εμφανείς στη συμπεριφορά των βρεφών κατά την πειραματική διαδικασία. Μόνο τα βρέφη με ασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους παρουσίασαν βαθμιαία αύξηση στις αντιδράσεις αντίστασης και αποφυγής του ξένου, ανάλογη με τη βαθμιαία αύξηση του άγχους που προκαλεί η πειραματική διαδικασία. Στο επεισόδιο 3, όπου η μητέρα φεύγει από το δωμάτιο, τα βρέφη με ασφαλή δεσμό παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αντίσταση και αποφυγή. Ποτέ όμως οι συμπεριφορές τους δεν ήταν ακραίες· η βαθμολογία τους ήταν μικρότερη απ' αυτή των βρεφών με ανασφαλή-αποφευκτικό ή αποδιοργανωμένο δεσμό. Φαίνεται ότι τα βρέφη αυτά, αν και βίωναν άγχος, κατάφεραν να ρυθμίσουν, να οργανώσουν τη συμπεριφορά τους.

Τα βρέφη με ανασφαλή-αποφευκτικό δεσμό παρουσίασαν τις λιγότερο έντονες συμπεριφορές αποφυγής και αντίστασης του ξένου. Περιέργως, τα βρέφη αυτά παρουσίασαν περισσότερη αντίσταση και αποφυγή στο επεισόδιο 2γ, όπου η μητέρα ήταν ακόμα παρούσα, απ' ότι στο επεισόδιο 3. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι

τα βρέφη με αποφευκτικό δεσμό έχουν μάθει να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις μόνα τους, χωρίς τη βοήθεια της μητέρας τους. Στην πειραματική διαδικασία του ξένου, άλλωστε, δείχνουν να μην επηρεάζονται από τον αποχωρισμό από τη μητέρα (Waters & Sroufe, 1977 στο Sprangler & Grossman, 1993). Αλλά οι Sprangler και Grossman (1993), μετρώντας τις καρδιακές τους αντιδράσεις και τα επίπεδα της κορτιζόλης στο αίμα τους, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα βρέφη με αποφευκτικό δεσμό, αν και δεν προβάλλουν το άγχος τους, επηρεάζονται από την πειραματική διαδικασία του ξένου. Ο μηχανισμός αντιμετώπισης του άγχους που έχουν αναπτύξει δεν τους επιτρέπει να δεξούν ευθέως τον φόβο τους ή τις ανάγκες εξάρτησης που έχουν. Έτσι, δίνουν την εντύπωση ότι είναι πρώιμα ανεξάρτητα, αλλά όπως δείχνουν οι έρευνες (Sroufe, 1990) αυτή η πρώιμη ανεξαρτησία αργότερα δίνει τη θέση της σε χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Τα βρέφη με ανασφαλή-ανθιστάμενο δεσμό είχαν τις πιο υψηλές βαθμολογίες στις κλίμακες αποφυγής και αντίστασης του ξένου. Αυτό μπορεί να οφείλεται στις μη αποτελεσματικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους που έχουν διαμορφώσει ως συνέπεια της ασυνεπούς φροντίδας που έχουν λάβει από τους γονείς τους. Τα βρέφη αυτά, ενδεχομένως επειδή η μητέρα τους δεν τους προσφέρει την ασφάλεια που έχουν ανάγκη, εμφανίζονται ανασφαλή, φοβισμένα και εξαρτημένα, ιδιαίτερα όταν αντιμετωπίζουν μια νέα κατάσταση ή ένα μη οικείο πρόσωπο (Steele, 1990). Δεν προκαλεί έκπληξη, επομένως, ότι στα πρώτα επεισόδια τα βρέφη με ανθιστάμενο δεσμό παρουσίασαν έντονες αντιδράσεις αντίστασης και αποφυγής. Αυτό που προκαλεί

έκπληξη, όμως, είναι ότι στο επεισόδιο 2γ, όπου ο ξένος πλησιάζει το παιδί, οι αντιδράσεις αποφυγής και αντίστασης των βρεφών αυτών μειώνονται, για να κορυφωθούν στο επεισόδιο 3. Αυτή η μείωση έρχεται σε αντίθεση με την τάση των βρεφών όλων των άλλων τύπων δεσμού. Καθώς είναι γενικά αποδεκτό ότι η ενεργός αλληλεπίδραση αγνώστων με τα παιδιά προκαλεί σ' αυτά φοβικές αντιδράσεις (Schaffer, 1966; Boccia & Campos, 1989), αυτή η αντίδραση των βρεφών με ανθιστάμενο δεσμό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Είναι τα βρέφη αυτά τόσο ανασφαλή που προσκολλώνται σε οποιονδήποτε είναι ευγενικός μαζί τους ή καταφέρνουν να ξεπεράσουν τον φόβο του «νέου» τόσο γρήγορα; Το ερώτημα παραμένει ανοιχτό προς διερεύνηση.

Ενώ τα παιδιά με ασφαλή και ανασφαλή δεσμό με τη μητέρα έχουν διαμορφώσει κάποιες στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους, τα παιδιά με αποδιοργανωμένο δεσμό δεν έχουν καταφέρει να αναπτύξουν παρόμοιους μηχανισμούς (Hertsgaard, Gunnar, Erikson, Nachmias, 1995). Συνήθως στην πειραματική διαδικασία του ξένου τα βρέφη αυτά παρουσιάζουν τις πιο έντονες φοβικές αντιδράσεις. Οι Main και Hesse (1990, στο Sprangler & Grossman, 1993) υποστηρίζουν ότι η πειραματική διαδικασία του ξένου προκαλεί τόσο έντονο άγχος στα βρέφη αυτά, που τελικά δεν μπορούν να το ελέγξουν λόγω της εμπειρίας τους με ένα απρόβλεπτο και ιδιαίτερα τιμωρητικό γονέα. Επομένως, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας ήταν αναμενόμενα: τα βρέφη με αποδιοργανωμένο δεσμό είχαν αρκετά έντονες αντιδράσεις αντίστασης προς τον ξένο, και μάλιστα αυτές οι αντιδράσεις έγιναν πιο έντονες με την πάροδο του χρόνου.

Οι συμπεριφορές επιδίωξης σωματικής επαφής και αλληλεπίδρασης από απόσταση δεν είχαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με την ποιότητα δεσμού μητέρας-βρέφους. Όσον αφορά στην επιδίωξη σωματικής επαφής τα αποτελέσματα ήταν αναμενόμενα. Δεν θα περιμέναμε βρέφη ηλικίας ενός έτους να επιζητούν επαφή με έναν άγνωστο, ιδιαίτερα όταν δεν είναι αναστατωμένα εξαιτίας του αποχωρισμού από τη μητέρα. Όσον αφορά, όμως, στην αλληλεπίδραση από απόσταση, θα περιμέναμε τα παιδιά με ασφαλή δεσμό να έχουν υψηλότερη βαθμολογία από τα παιδιά με άλλο είδος δεσμού με τη μητέρα. Οι Thompson και Lamb (1982) υποστηρίζουν ότι η αλληλεπίδραση των βρεφών με τον ξένο αντανακλά μερικώς τις ικανότητες επικοινωνίας που έχουν αποκτήσει τα βρέφη στις συναλλαγές με τη μητέρα τους και στην έρευνά τους (1983) τα βρέφη με ασφαλή δεσμό είχαν την υψηλότερη βαθμολογία στην επικοινωνία με τον ξένο. Αυτή η υπόθεση δεν επιβεβαιώθηκε από την παρούσα έρευνα.

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν πολλά ζητήματα σχετικά με τη βρεφική κοινωνικότητα που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης. Πρώτον, υπάρχει ανάγκη να γίνουν άλλες παρόμοιες έρευνες ώστε να επιβεβαιωθούν τα αποτελέσματα της παρούσας και να εδραιωθεί η σχέση της βρεφικής κοινωνικότητας με την ποιότητα δεσμού βρέφους-μητέρας. Αφετέρου, δεν έχει μελετηθεί επαρκώς η συμπεριφορά των βρεφών απέναντι σε άγνωστα άτομα στο φυσικό τους περιβάλλον, το σπίτι τους. Πράγματι, οι περισσότερες σχετικές έρευνες έχουν διεξαχθεί σε εργαστήρια, κάτω από αγχογόνες συνθήκες, όπως είναι η πειραματική διαδικασία του ξένου. Τέλος, τίθεται το ερώτημα της προβλεπτικής εγκυρότητας

της ποιότητας του δεσμού για τη μετέπειτα κοινωνικότητα του παιδιού. Οι Thompson και Lamb (1983) απέτυχαν να αποδείξουν ότι το είδος του δεσμού με τη μητέρα σε ηλικία ενός έτους έχει κάποια προβλεπτική ισχύ για την κοινωνικότητα του παιδιού σε μεγαλύτερη ηλικία. Αλλά στην οικογενειακή κατάσταση των παιδιών που αποτέλεσαν το δείγμα τους έγιναν πολλές αλλαγές κατά το διάστημα που με-

σολάβησε, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί και η ασφάλεια του δεσμού βρέφους-μητέρας. Επομένως το ερώτημα παραμένει ανοιχτό: έχει η ποιότητα του δεσμού βρέφους-μητέρας προβλεπτική εγκυρότητα για τη μετέπειτα κοινωνικότητα του ατόμου ή το είδος του δεσμού αντανακλά μόνο την παρούσα κοινωνική συμπεριφορά του βρέφους; Περαιτέρω έρευνα θα μπορούσε να διαλευκάνει αυτά τα ζητήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ainsworth M.D.S., Blehar, M.C, Waters, E. & Wall, S. *Patterns of Attachment : A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1978.
- Allport G.W. *Personality: a Psychological Interpretation*. New York, Holt, 1973.
- Bates J.E., Freeland C.A.B. & Lounsbury M.L. Measurement of infant difficulty. *Child Development*, 1979, 50, 794-802.
- Boccia M. & Campos J.J. Maternal emotional signals social referencing, and infants' reactions to strangers. In N. Eisenberg (Ed.), *Empathy and Related Emotional Responses*. San Francisco, Jossey Bass, 1989, 25-49.
- Bowlby J. *Attachment and Loss: Vol. , Attachment*. London, Hogarth Press, 1969.
- Bretherton I., McNew S.& Beeghly-Smith M. Early person knowledge as expressed in gestural and verbal communication: When do infants acquire "A theory of mind"? In M.E. Lamb & L.S. Sherod (Eds.), *Infant Social Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1981, 333-373.
- Bretherton I. Attachment theory: Retrospect and prospect. *Society for Research in Child Development*, 1985, 50, 3-35.
- Buss A.H & Plomin R. *A Temperament Theory of Personality Development*. Minnesota, John Wiley & Sons, 1975.
- Campos J.J & Sternberg C.R. Perception, appraisal and emotion: The onset of social referencing. In: M.E. Lamb & L.R. Sherrod (Eds.), *Infant Social Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1981, 273-314.
- Clarke-Stewart K. A., Umeh B.J., Snow M.E. & Pederson J.A. Development and prediction of children's sociability from 1 to 2 1/2 years. *Developmental Psychology*, 1980, 16, 290-302.
- Feinman S. & Lewis M. Social referencing at 19 months: A second order effect on infant's responses to strangers. *Child Development*, 1983, 54, 878-887.
- Gunnar M.R., Larson M. C., Herstgaard L., Harris M.L. & Brodersen L. The stressfulness of separation among nine-month-old infants: effects of social context variables and infant tempera-

- ment. *Child Development*, 1992, 63, 290-303.
- Herstgaard L., Gunnar M., Erikson M.F. & Nachmias M. Adrenocortical responses to the strange situation in infants with disorganised/ disoriented attachment relationships. *Child Development*, 1995, 66, 1100-1106.
- Kagan J., Reznick J.S. & Snidman N. Biological bases of childhood shyness. *Science*, 1988, 240 (4849), 167-171.
- Kagan J., Reznick J.S. & Gibbons J. Inhibited and uninhibited types of children. *Child Development*, 1989, 60, 830-845.
- Maccoby E.E. & Feldman S.S. The Kibbutz study. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 1972, 37, 64-85.
- Main M. Exploration, Play, and Cognitive Functioning as Related to Child-Mother Attachment (Doctoral Dissertation, John Hopkins University). *Dissertation Abstracts International*, 1973, 34, 5718B.
- Main M., Kaplan N. & Cassidy. Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation. In: Bretherton, I. & Waters, E. (Eds.), *Growing Pains of Attachment Theory and Research. Monographs of the Society for Research in Child Development*, 1985, 50, 66-104.
- Main M. & Solomon J. Procedures for identifying infants as disorganised-disoriented during the strange situation. In: M. Greenberg, D. Cicchetti & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the Preschool Years: Theory, Research and Intervention*, Chicago, University of Chicago Press, 1990, 121-160.
- Matas L., Arend R. Sroufe L.A. Continuity of adaptation in the second year: The relationship between quality and attachment and later competent functioning. *Child Development*, 1978, 49, 547-556.
- Morgan G.A., Levin B. & Harmon R.J. Determinants if individual differences in infants' reactions to unfamiliar adults. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 1975, 5, 227.
- Plomin R. & Rowe D.C. Genetic and environmental etiology of social behaviour in infancy. *Developmental Psychology*, 1979, 15, 62-72.
- Ricard M. & Decarie T.G. Distance-maintaining in infants' reaction to an adult stranger. *Social Development*, 1993, 2, 145-164.
- Rosenthal M.K. The generalisation of dependency behaviour from mother to stranger. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1967, 8, 117-133.
- Schaffer H.R. The onset of fear of strangers and the incongruity hypothesis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1966, 7, 95-106.
- Seiffer R., Sameroff A.J., Barrett L.C. & Krafchuk E. Infant temperament measured by multiple observations and mother report. *Child Development*, 1994, 65, 1478-1490.
- Sprangler G. & Grossmann K.E. Bio-behavioural organisation in securely and insecurely attached infants. *Child Development*, 1993, 64, 1439-1450.
- Sroufe L.A. An Organizational perspective on the self. In: Cicchetti, D. & Beeghly, M. (Eds.), *The Self in Transition*. Chicago, University of Chicago Press, 1990.
- Steele M. Intergenerstional Patterns of Attachment. Unpublished doctoral

- Dissertation. University of London, 1990.
- Steele H., Steele M. & Fonagy P. Associations among attachment classifications of mothers, fathers and their infants. *Child Development*, 1996, 67, 541-555.
- Stevenson M.B. & Leavitt L.A. Associations among temperament sociability and social experiences in one-year-olds. *Paper presented to the biennial meetings of the International Conference for Infant Studies*, New Haven, April, 1980.
- Thompson R.A. & Lamb M.E. Stranger sociability and its relationships to temperament and social experience during the second year. *Infant Behaviour and Development*, 1982, 5, 277-287.
- Thompson R.A. & Lamb M.E. Security of attachment and stranger sociability in infancy. *Developmental Psychology*, 1983, 57, 56-65.
- Weber R.A., Levitt M.J. & Clark M.C. Individual variation in attachment security and strange situation behaviour: The role of maternal and infant temperament. *Child Development*, 1986, 57, 56-65.